

**SİNİFDƏNXARİC VƏ MƏKTƏBDƏNKƏNAR TƏDBİRLƏR
ВНЕКЛАССНЫЕ И ВНЕШКОЛЬНЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ
EXTRA-CURRICULAR AND OUT-OF-SCHOOL EVENTS**

**BİRİNCİ SİNİFDƏ RİYAZİYYATDAN SİNİFDƏNXARİC MƏŞĞƏLƏLƏRİN
TƏŞKİLİ VƏ MƏZMUNU HAQQINDA**

Həmidə Elçin qızı Şıxıyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin

Riyaziyyatın ibtidai kursunun tədrisi

texnologiyası kafedrasının müəllimi

ORCID: 0009-0002-9742-1786

<http://www.doi.org/10.62706/bqiz.2025.v24.i3.19>

E-mail: Hamide.Shixiyeva@adpu.edu.az

Açar sözlər: təlim, məktəb, sinifdən xaric, şagird, sinif

Ключевые слова: обучение, школа, внеклассный, ученик, класс

Key words: training, school, out-of-class, pupil, class

Şagirdlərə elmin əsaslarını öyrətməklə bərabər onların riyazi inkişafının təmin edilməsində sinifdən xaric işlərin də mühüm əhəmiyyəti vardır.

S.S.Həmidov və A.Ə.Məcədova birgə yazdıqları dərs vəsaitində sinifdən xaric məşğələlərlə bağlı qeyd edirlər ki, “riyaziyyatdan sinifdən xaric iş tədris prosesinin ayrılmaz bir hissəsi olmaqla, onu tamamlayır və dərinləşdirir. Ona görə də hər sinif üzrə məşğələlərin məzmunu həmin sinfin riyaziyyat proqramı əsasında müəyyənləşdirilir” [3, s.94]

İbtidai siniflərdə riyaziyyatın təlimi sinif-dərs sistemində nəzərdə tutulmuşdur. Lakin şagirdlərin riyaziyyata marağını artırmaq, ümumi dünyagörüşünü, riyazi mədəniyyətini inkişaf etdirmək üçün sinifdən xaric məşğələlərin böyük əhəmiyyəti vardır.

I sinifdə riyaziyyatdan sinifdən xaric işlərin qarşısında aşağıdakı vəzifələr durur:

1. Şagirdlərin riyazi inkişaf səviyyəsinin yüksəldilməsi və onların dünyagörüşünün genişləndirilməsi.

2. Şagirdlərdə riyaziyyata marağın artırılması.

3. Riyazi biliklərin praktik tətbiqi haqqında şagirdlərin təsəvvürlərini genişləndirilməsi.

4. Şagirdlərdə sərbəst işləmək vərdislərinin yaradılması.

5. Məqsədə çatmaq üçün iradə və dözümlülüyün tərbiyə edilməsi.

Məktəb təcrübəsində sinifdən xaric işlərin müxtəlif növləri məlumdur. Bu işləri sistemli və epizodik olmaqla iki qrupa ayırmaq mümkündür. Riyaziyyat dəqiqələri bir qayda olaraq, həftədə bir dəfə, dərsdən sonra bütün sinif şagirdləri ilə aparılır. Uşaqlar riyaziyyata həsr olunan bu tədbirin nə vaxt keçiriləcəyini qabaqcadan bilməlidirlər.

Riyaziyyat dərslərinin təşkili və keçirilməsi üzrə işlər, əsasən, müəllimin üzərinə düşür. Müəllim sinfin və tədris materialının xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq qabaqcadan material hazırlayır.

Bu məşğələlərin keçirilməsində müəllim aparıcı olsa da işi elə qurmalıdır ki, şagirdlərini fəallığı inkişaf etdirilsin, yəni, verilən tapşırıqların həllində hamı iştirak etsin.

Riyaziyyat dəqiqələrini təkcə sinif divarları arasında deyil, kənarda da aparılması, bu məsələlərin həlli zamanı şagirdləri dinləmək və cavab verməklə yanaşı onların yaradıcı xarakterli işlər də görmələri yaxşı olar.

İbtidai siniflərdə riyaziyyatdan sinifdən xaric məşğələlər müxtəlif məqsədlərlə aparılır.

Sinif məşğələlərində olduğu kimi, irəli sürülən məqsəd tədris materialının məzmununu, xarakterini təşkili formasını müəyyən edir.

Birinci sinifdə sinifdən xaric məşğələlərin məqsədləri aşağıdakı kimi müəyyən olunur:

- 1) uşaqların riyaziyyata maraqlarının artırılması;
- 2) uşaqların riyazi qabiliyyət və bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi;
- 3) uşaqların boş vaxtının səmərəli keçirilməsi.

Sinifdən xaric məşğələlərin lazımı səmərə verməsi üçün aşağıdakı prinsiplərə əməl edilməlidir:

1. I sinif şagirdlərinin riyaziyyata xüsusi maraq göstərdiklərini yəqin etmək sadəlövlük olardı. Burada riyaziyyatdan istedadı olan şagirdlər qrupunun ayrılması, onlarla xüsusi məşğələlərin keçirilməsi düzgün olmazdı.

Əsas məqsəd şagirdlərdə riyaziyyat fənninə maraq tərbiyə etməkdən, təqdim edilən nəzəri material bir qədər tapmaca xarakterli olmaqla, qoyulan suala cavab vermək üçün uşaqları cəlb etməlidir. Məlumdur ki, uşaq əlaqəli, uşaq həyatı oyunlarla bağlıdır. Ona görə də riyazi materialı, məsələni, tapşırığı oyunlar şəklində də vermək olar.

2. Başlıca məsələ - bu məşğələlərin uşaq səviyyəsində və maraqlı keçirməkdən ibarətdir. Burada uşaqların ehtiyat riyazi biliklərinə istinad etmək lazımdır. Deməli, riyaziyyatdan sinifdən xaric məşğələlər sinif məşğələləri ilə əlaqələndirilməli, biri digərini tamamlamalı və ya genişləndirməlidir. Yəni, hər iki məşğələ forması məzmunu etibarilə şagirdlərin riyazi hazırlığını artırmağa xidmət edir.

3. Şagirdlərdə riyaziyyata maraq yaratmaq və onu inkişaf etdirmək üçün sinifdən xaric məşğələlərin məzmununa rəngarəng materiallar daxil etmək lazımdır. Məşğələlərin təşkili formasında da müxtəlifliyə, rəngarəngliyə yer vermək lazımdır. Çünki, kiçikyaşlı məktəbliləri ilk növbədə forma daha çox cəlb edir, maraqlandırır.

Məşğələlərdə tətbiq olunan əyani və texniki vasitələr də mühüm rol oynayır.

Riyaziyyatdan sinifdən xaric məşğələlərin məzmunu riyaziyyat kursunun tədris proqramının bütün bölmələrini əhatə etməlidir.

Həmin məşğələlərin məzmununa daxil edilən çalışmalara:

- a) əyləncəli hesabi, ədədlərin maraqlı xassələrinə;
- b) şərti artıq və ya şərti çatışmayan məsələlər;
- c) məsələ-sual, məsələ-hekayə;
- d) məntiqi məsələlərə;
- e) məsələ-zarafatlara və s. aid ola bilər.

Yuxarıda məzmununa görə qeyd etdiyimiz məşğələ növlərinə aid bəzi misallar göstərək.

1. Məsələ-zarafat: Faytona qoşulan 3 at bir saatda 15 km yol getdi. Hər bir at 1 saatda nə qədər yol getdi?

Çox vaxt uşaqlar belə mühakimə edirlər: “3 at 1 saatda 15 km yol getmişdirsə, onda 1 at $15:3=5$ (km) yol gedər.

2. Aytən 4-cü mərtəbədə yaşayır. Məktəbdən evə gələndə Aytən neçə mərtəbə qalxır?

Bu məsələdə sözün səslənməsi bəzən səhv nəticəyə gətirir. Şagird “4-cü mərtəbə” ifadəsinə görə dərhal “4 mərtəbə” cavabları verirlər. Əslində 1-ci mərtəbəni qalxmırıq, 1-ci mərtəbədən 2-ci mərtəbəyə, 2-cidən 3-cüyə, 3-cüdən 4-cüyə qalxırıq və cəmi 3 mərtəbə qalxmış oluruq.

3 Həkim xəstəyə 3 həb dərman verdi və hər 2 saatdan bir 1 həb atmağı tapşırdı. Xəstə həmin həbləri neçə saata qəbul etməlidir?

Bu məsələdə də gizli qalan moment birinci həbin qəbul edilməsinə 2 saatın lazım olmamasıdır, yəni xəstəyə 3 həbi hər iki saatdan bir həb qəbul etməyə 4 saat lazımdır. Şagird isə cavabın 6 saat olduğunu iddia edir.

Ədədlərlə, onların xassələri ilə bağlı məsələlərə şagirdlər daha çox həvəs göstərirlər.

Hesab rebusları, ədədi fokuslar, şəhri kvadratlar, rəngli kublar, bəzi rəqəmləri olmayan ədədlər üzərində hesab əməllərinin icrası və s. kimi çalışmalar şagirdləri daha çox cəlb edir.

Məşğələlərin məzmununa həndəsə materialına aid çalışmalar daxil edilməlidir. Belə çalışmaların məzmununa həndəsi fiqurdan başqa fiqurun alınması, bir neçə fiqurdan yeni bir fiqurun alınmasına aid çalışmalar verilə bilər.

L.V.Mişenkovanın I sinif üçün yazdığı kitabdakı [6] inkişafetdirci məşğələlərdən sinifdən-xaric məşğələlərdə məqsədəuyğun şəkildə ibtidai siniflərin riyaziyyat təlimində istifadə etmək olar.

X.Əlizadənin “Düşün tap.” adlı metodik vəsaitini [2], O.E.Jirenkonun I sinif üçün yazdığı kitabdakı [5] sinifdən-xaric tədbirlər (Şən hazırcavablar klubu, viktorina, oyun, idman bayramları) üçün ssenariləri, V.P. Trudnevin “İbtidai siniflərdə riyaziyyatdan sinifdən-xaric işlər” [8] dərş vəsaitini, T.K.Jiqalkinanın “I siniflər üçün riyaziyyatdan oyun və əyləncəli tapşırıqlar” [4] və A. Sveçnikov və P.Sorokinin birgə yazdıqları “Ədədlər, fiqurlar, sinifdən-xaric məşğələlər üçün çalışmalar” [7] vəsaitini ibtidai siniflərdə riyaziyyatdan sinifdən-xaric məşğələlərin keçirilməsində istifadə üçün dəyərli hesab edirik.

“Riyazi oyunlar içərisində şagirdlərin maraqlarını artıran oyun növlərindən biri müəyyən rollarla verilən oyunlardır. Belə oyunların icrası zamanı şagirdlərdə yüksək əxlaqi keyfiyyətlər: – düzlük, qətiyyətlik, yoldaşlıq, dinamiklik və sairələrlə yanaşı onlarda fikrin məntiqliyi də inkişaf edir.” [1; s11]

Riyaziyyatdan sinifdən-xaric məşğələlərdə oyunlara xüsusi yer ayırmaq lazımdır.

Bir neçə məşğələnin qısa şərhini veririk. Qeyd edək ki, təklif etdiyimiz plan və materiallar təxmini xarakter daşıyır və materialın seçilməsində, eləcə də onun planlaşdırılmasında müəllimin yaradıcı işini məhdudlaşdırmır.

I məşğələ. 10 ədədi dairəsində sayma vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi.

Müəllim uşaqlara “turp” hekayəsini oxuyur. Hər dəfə eyni iştirakçı meydana çıxanda müəllim uşaqlardan necə iştirakçı olduğunu soruşur: Məsələn, “nənə nəvəni çağırır. Nənə nəvədən, nənə babadan, baba turpdan tutdu. Dartdılar, dartdılar. Çıxara bilmədilər”. Cümləsindən sonra müəllim soruşur: “Turpu neçə adam dartdı?”, “Onlar turpu çıxara bildilərmidi?” Uşaqlar hekayəyə qulaq asdıqdan sonra müəllim şagirdlərdən birinə həmin nağılı yenidən danışmağı və həm də iştirakçıların sayı haqqında suallar verməyi tapşıra bilər.

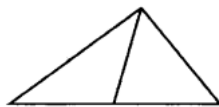
Məşğələnin sonunda şagirdlərə dəftərin neçə vərəqi olduğunu, bir sırada neçə parta olduğunu və s. tapşımaq olar.

II məşğələ. “□+1, □–1 şəklində toplama və çıxma”

- Fərz edin ki, sizdə 5 çubuq var. Əgər onlardan ikisini iki bərabər hissəyə bölsək, neçə

çubuq olar? (7)

- Aşağıdakı şəkildə neçə üçbucaq var? (3)

2. Fərdi iş

(Bir şagird lövhədə ədədləri müqayisə edir)

2○5	2○8	7○5
6○9	9○10	8○1

3. Şifahi hesablama

“Kim tez tapar” oyunu

Lövhədə 1-dən 10-a qədər ədədlər yazılmış qarışıq olan iki kartoçka dəsti var. İki şagird müəllimin göstərişi ilə bu ədədləri əvvəlcə azalan sırada, sonra isə artan sırada düzürlər.

“Susmaq” oyunu

(Müəllim buraxılmış yerləri göstərir, şagirdlər hansı ədədin buraxıldığını deyir və kartoçkanı döndərirlər)

1, □, 3, □, □, 6, 7, □, 9, 10

“Mənim yerim haradadır?” oyunu

(Lövhəyə 10 şagird çıxır və onların hər biri 1-dən 10-a qədər ədədlər yazılmış kartoçkalar alır (kartoçkalar ixtiyari olaraq paylanır). Uşaqlar onlardakı nömrələrə uyğun olaraq tez bir şəkildə sıra ilə lövhənin yanında düzülməlidirlər)

— Uşaqlar düzgün düzüüblər?

— Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci – bir addım irəli. Burada neçə uşaq var? (5)

— Bu ədədin üstünə 1-i gəlin. Hansı şagird bir addım irəli gəlməlidir? (altıncı)

— 5-in üstünə 1 gəldik etdik və 6 aldığımız. Əgər 6-nın üstünə 1 gəlsək, hansı ədəd yazılmış kartoçkalı şagird bir addım irəli gəlməlidir? (7)

(Analoji olaraq $7+1$, $8+1$, $9+1$ hallarına baxılır)

— Nəticə çıxarın: Ədədə 1 əlavə etdikdə hansı ədədi alırıq? (Əgər ədədə 1 əlavə ediriksə, növbəti (sonrakı) ədəd alınır)

(Nəticəni bir neçə şagird hər dəfə misallar göstərməklə təkrar edirlər. Sonra müəllim onuncu şagirdə kartoçkasını stolun üstünə qoyub öz yerinə oturmasını təklif edir.)

— Lövhədə neçə şagird var idi? (10)

— Neçə şagird öz yerinə oturdu? (1)

— Lövhədə neçə şagird qaldı? (9)

— Bunu necə yazmaq? ($10-1=9$).

(Analoji olaraq $9-1$, $8-1$, $7-1$ və s. hallarına baxılır)

— Kim deyər biz bu dərsdə nəyi öyrənəcəyik? (1-i üstəgəlmə və 1-i çıxma)

Düzdür, biz bu gün 1-i üstəgəlmə və 1-i çıxmanı və bunu ədədi oxun köməyi ilə necə etməyi öyrənəcəyik.

III məşğələ. Sayma vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi. 10 dairəsində toplama və çıxma.

Müəllimin təklifi ilə uşaqlar bir cərgədə düzülür. Müəllim elan edir: “Bu gün siz öz addımlarınızı saymağı öyrənəcəksiniz”. Sonra o, “addımla irəli” əmrini verir və bu zaman saymağa başlayır: “1, 2, 3”

Növbəti mərhələdə uşaqlara 5 addım atmağı və addımları saymağı təklif edir. Daha sonra 4 addım atılır. Şagird cəmi neçə addım atdığını söyləyir və cavabını yoxlamaq üçün geriye dönüb 9 addım atır.

Bu cür tapşırıqlardan sonra müəyyən cisimlərə qədər olan məsafənin neçə addım olduğunu gözəyari təyin etməyi və sonra onu yoxlamağa aid tapşırıqları yerinə yetirmək lazımdır.

Problemin aktuallığı. Riyaziyyatdan sinifdən xaric məşğələləri şagirdlərdə müxtəlif fəaliyyət sahələrində xüsusi və şəxsi əhəmiyyət kəsb edən problemləri müstəqil həll etmək bacarığının xüsusi təşkil edilmiş inkişaf prosesi kimi müəyyən etmək olar. Riyaziyyat dərsinin mahiyyətinin bu cür anlaşılması pedaqoji praktikanın bir çox aktual problemlərinin həlli üçün zəmin yaradır. Apardığımız tədqiqat bu problemin öyrənilməsinə və həlli yollarının araşdırılmasına həsr edilmişdir.

Problemin elmi yeniliyi. Bu məqalədə birinci sinifdə riyaziyyatdan sinifdən xaric məşğələlərin məqsədləri müəyyən edilmişdir. Sinifdən xaric məşğələlərin lazımi səmərə verməsi üçün 3 prinsip irəli sürülmüşdür.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən ibtidai sinif müəllimləri, magistrantlar və tələbələr istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Əliyev A. və b. Riyaziyyatdan əyləncəli çalışma və riyazi məzmunlu oyunlar. Bakı: 2003, 63 s.
2. Əlizadə X.Ş. Düşün tap. Bakı: 2003, 134 s.
3. Həmidov S.S. Məcidova A.Ə. Məktəbin ibtidai siniflərində riyaziyyatın tədrisi metodikası. Bakı: ADPU, 2012, 335 s.
4. Жикалкина Т.К. Игровые и занимательные задания по математике для 1 класса четырехлетней начальной школы, М: Просвещение, 1986, 47 с.
5. Жиренко О.Е. и др. Внеклассные мероприятия: 1 класс, М.: ВАКО, 2006, 288 с.
6. Мищенко Л.В. 25 Развивающих занятий с первоклассниками, Ярославль: «Академия развития», 2005, 160 с.
7. Свечников А. А., Сорокин П.И. Числа, фигуры, задачи во внеклассной работе, (пособие для учителей I-III кл.) М.: «Просвещение», 1977, 175 с.
8. Труднев В.П. Внеклассная работа по математике в начальной школе (пособие для учителей), Москва, «Просвещение», 1975 г., 177 с.

H.E. Şixiyeva

Birinci sinifdə riyaziyyatdan sinifdən xaric məşğələlərin təşkili və məzmunu haqqında Xülasə

Bu məqalədə birinci sinifdə riyaziyyatdan sinifdən xaric işlərin qarşısında duran vəzifələr göstərilmişdir. Birinci sinifdə sinifdən xaric məşğələlərin məqsədləri müəyyən olunmuşdur. Sinifdən xaric məşğələlərin lazımi səmərə verməsi üçün 3 prinsip qeyd olunmuş və onların qısa təsviri verilmişdir.

Г.Е. Шыхыева**Об организации внеклассной работы по математике в первом классе****Резюме**

В статье обозначены задачи внеклассной работы по математике в первом классе. Определены цели внеклассной работы в первом классе. Сформулированы три принципа эффективности внеклассной работы и дана краткая характеристика некоторых видов деятельности.

H.E. Shikhiyeva**About organizing out-of-class activities in mathematics in the first grade****Summary**

The article outlines the tasks facing out-of-class activities in mathematics in the first grade. The goals of out-of-class activities in the first grade are determined. Three principles are put forward for the effectiveness of out-of-class activities and a brief description of several activities is given.

Redaksiyaya daxil olub: 13.10.2025